

5.9. The transformation of the concept of "educational cooperation" as a systemic phenomenon

5.9. Трансформація поняття «педагогічна взаємодія» як системного явища

Педагогічна взаємодія вчителя з учнями є надзвичайно важливою сутнісною ознакою соціалізуючого процесу, оскільки в ній найбільш повногранно відображається характер взаємодії. Успіх вирішення проблеми в першу чергу залежить від того, що ми вкладаємо у зміст самих понять «взаємодія» та «педагогічна взаємодія», оскільки ці утворення є досить складними, багатогранними за змістом і формами прояву.

З цією метою ми вважали за доцільне використати аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури. Це дозволило виявити якраз той зміст понять, що водночас став відправною точкою і щодо їхнього застосування у різних аспектах, і дослідження проблеми організації педагогічної взаємодії у сучасних закладах освіти.

У *філософському* плані взаємодія визначається як «процес взаємовпливу тіл, будь-який зв'язок і відносини між матеріальними об'єктами і явищами» [14, с.80-81]. Крім того, термін «взаємодія» пов'язаний із «дією» та «діяльністю». Під діяльністю у філософії розуміється специфічна форма активного відношення людини до навколишнього світу і самої себе, що знаходить своє вираження у ціле відповідній зміні й перетворенні світу і людської свідомості. Зокрема, у «Філософському енциклопедичному словнику» (1983) дається таке тлумачення спілкування: це «процес взаємозв'язку і взаємодії суспільних об'єктів (груп, особистостей), під час якого відбувається обмін діяльністю, інформацією, досвідом, вміннями й навичками, а також результатами діяльності; одна з найнеобхідніших і загальних умов формування і розвитку суспільства і особистості... Під час спілкування передається і засвоюється соціальний досвід, відбувається зміна структури й сутності взаємодіючих суб'єктів, формуються історично конкретні типи особистостей і вся різноманітність людських індивідуальностей, відбувається соціалізація особистості» [14, с.447-448].

В Україні, починаючи з 60-х років ХХ ст., в Інституті філософії імені Г.Сковороди НАН України під керівництвом академіка В.Шинкарука проводилися дослідження фундаментальних здобутків і новітніх тенденцій вітчизняної та світової філософської думки. Було видруковано праці з історії філософії, проблем філософської антропології, соціології. Побачив світ «Філософський словник», який дає уявлення про філософію як цілісну науку [13]. Так, у вищезгаданому словнику поняття «взаємодія» трактується як «філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний із об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти,

приводячи їх до зміни, і водночас зазнає дії (впливу) із боку кожного з цих об'єктів, що, в свою чергу, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів («відгук» або «обернена дія») [13, с.77-78]. Науковці аналізують поняття «взаємодія» як засіб пізнання, знаряддя дії, спосіб організації буття, відзначаючи, що «спілкування, праця, володарювання, любов, гра є різними способами взаємодії людини зі світом та з іншими людьми» [13, с. 78].

У *соціології* застосовується поняття «соціальна взаємодія», яка визначається як «процес, у якому люди діють і випробовують вплив один на одного» [11, с.43-45]. З-поміж різних тлумачень нам імponує думка І.Старовойта, який соціальну взаємодію визначає, як «процес, в якому люди діють і реагують на дії інших людей. Структура та механізм соціальної взаємодії включають суб'єктів взаємодії, тобто людей, які діють, зміни, викликані їхніми діями, і вплив на інших людей, а також реакцію людей, на яких була спрямована дія». Соціальна взаємодія є формою спілкування, яка передбачає систематичний, взаємний вплив індивідів. Характерною рисою соціальної взаємодії є глибока і тісна координація системи дій суб'єктів. Категорія педагогічної взаємодії одне з центральних понять *педагогічної психології*, основним завданням якої є дослідження умов забезпечення ефективної соціалізації індивіда на його шляху досягнення соціальної зрілості. Тобто, педагогічна взаємодія розглядається галуззю психологічної науки як процес спрямованої соціалізації дитини. З боку дитини як суб'єкта педагогічної взаємодії соціалізація переважно реалізується як засвоєння соціально-історичного досвіду, а з позицій педагога, який транслює соціальну інформацію й організовує, стимулює і контролює, як засвоює її учень, у ході педагогічної взаємодії, – спрямована соціалізація [2, с. 16].

Привертає увагу те, що категорія педагогічної взаємодії як одне із центральних понять педагогічної психології позначає однозначні родо-видові відношення педагогічної психології з *соціальною психологією*. Як відомо, предметом дослідження соціальної психології виступають явища формування, протікання й результативності впливу соціальної взаємодії на соціальні об'єкти й соціально-психологічні характеристики соціальних об'єктів (будь-то особистість чи група осіб) [2, с. 13]. Педагогічна взаємодія у цьому відношенні виступає як окремий випадок соціальної взаємодії, для якої є дійсними всі основні соціально-психологічні особливості спілкування людей та закономірності їхньої взаємодії між собою і з груповими суб'єктами. Тенденція до зближення зазначених дисциплін на сьогодні реально відображена у виникненні нової галузі психолого-педагогічної науки, яка дістала назву соціальна педагогічна психологія.

У «Психологічному словнику найсучасніших термінів» (2009) [10]

тлумачення поняття «*взаємодія*» дається через систему двох інших понять – «*взаємодія групова*» і «*взаємодія міжособистісна*». Так, «*взаємодія групова* – процес безпосереднього чи опосередкованого впливу множинних об'єктів (суб'єктів) один на одного, що породжує їхню взаємну обумовленість і зв'язок; відбувається як між частинами груп, так і між цілими групами... Відомі такі види взаємодії: співдружність, конкуренція і конфлікт» [10, с. 44-45]. Про те, що взаємодія – міжособистісна форма спілкування, свідчать її основні ознаки: 1) предметність – наявність мети (об'єкта); 2) експлікованість – доступність для стороннього спостереження і реєстрації; 3) ситуативність – досить жорстка регламентація конкретними умовами тривалості, інтенсивності; 4) рефлексивна багатозначність [10, с. 45]. Виходячи з позицій того, що міжособистісна взаємодія – система взаємно обумовлених індивідуальних дій, пов'язаних циклічною причинною залежністю, при якій поведінка кожного з учасників є водночас і стимулом, і реакцією на поведінку інших, укладачі «Психологічного тлумачного словника найсучасніших термінів» вирізняють два основні типи міжособистісної взаємодії: 1) співробітництво (кооперація, коли просування кожного з партнерів до своєї мети сприяє або хоча б не перешкоджає реалізації цілей інших; 2) суперництво (конкуренція), коли досягнення мети одним із партнерів утруднює або унеможлиблює здійснення цілей іншими учасниками [10, с. 45]. Безперечно, поняття «*взаємодія*» у *психологічній* науці розглядається перш за все з позиції міжособистісного спілкування: це діючий, реально функціонуючий зв'язок, взаємна залежність між суб'єктами, особистостями. Якщо ж виходити із погляду загальнонаукового (О. Бодальов, Л. Буєва, А.Мудрик, А.Петровський, В. Семиченко, О. Скрипченко та ін.), то взаємодія як категорія є відображенням процесів впливу об'єктів один на одного, яка фіксує їхню взаємну обумовленість, зміну станів і взаємопереходи.

Досить розширене тлумачення поняття «*спілкування*» дав Я. Коломинський, який наголошував, що спілкування у загальному значенні слова треба розглядати як міжособистісну взаємодію. Вона охоплює і внутрішню (взаємостосунки), і зовнішню (власне спілкування) підструктури. При цьому автор зазначав, що взаємостосунки – це особистісно значуще, перцептивне, емоційне і когнітивне відображення людьми один одного. У процесі спілкування цей стан актуалізується, розвивається і видозмінюється. Тобто, спілкування – це поведінка, в процесі якої розвиваються, проявляються і формуються міжособистісні стосунки [5, с. 158-223].

У монографії Л. Велитченка «Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу» педагогічна взаємодія проаналізована як системне явище у педагогічному процесі, що зазнає впливу з боку соціальної системи у плані статусно-рольових відносин у суспільстві, регламентується нормативними документами у системі освіти, визначається практикою освітнього закладу,

реалізується вчителем, діяльність якого є основою для розвитку діяльності учня. Загальна закономірність педагогічної взаємодії полягає у відтворенні та засвоєнні соціального, групового, міжособистісного досвіду вчителем та учнем. Структуру педагогічної взаємодії утворюють взаємозалежності: освітньої, педагогічної, соціально-психологічної, міжособистісної систем; особистості та діяльності вчителя і учнів, усвідомлення ними інтерактивного досвіду; регулятивних і виконавчих елементів взаємодії [1]. Зазначимо, що аналогічні міркування висловлювалися у навчальному посібнику «Психологія і педагогіка» В. Лозницею, який зауважував: «Спілкування – складний, багатоплановий процес встановлення і розвитку контактів між людьми, що породжується потребами спільної діяльності та криє в собі обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння іншої людини» [7, с.33]. У спілкуванні автор розрізняв такі взаємопов'язані аспекти:

- комунікативний (обмін інформацією);
- інтерактивний (обмін діями);
- перцептивний (взаємсприймання і встановлення взаєморозуміння партнерів) [7, с. 33].

На соціальний аспект взаємодії вказував І. Малафійк, який у своїй «Дидактиці» проаналізував філософський, психологічний, соціологічний, кібернетичний, математичний та педагогічний аспекти навчання [8, с. 22-25]. Зокрема автор, розглядаючи соціальний аспект, зауважував, що «навчання у школі проходить в умовах спілкування з учителем, з учнями, в умовах учнівського колективу. І хоча засвоєння того чи іншого змісту – процес суто індивідуальний, він відбувається за участю інших учасників процесу навчання. Педагогічна наука і шкільна практика розробляють саме такі системи і форми організації навчання, які передбачають наявність середовища, своєрідного фону, на якому конкретний учень здійснює засвоєння матеріалу, бачить свої успіхи чи-то невдачі у навчанні» [8, с. 23]. Тому І. Малафійк наголошував на необхідності врахування усіх закономірностей в організації взаємодій типу «учень – учень», «учень – учитель», «учень – група», «учень – клас» та ін., що є необхідною умовою успішного навчання.

В українській «Енциклопедії освіти» взаємодію окреслено в контексті аналізу понять «виховання» і «процес навчання» [4, с. 745]. Окремо тлумачення поняття «педагогічна взаємодія» не дається. Так, вказується на те, що «процес навчання – це цілеспрямована, послідовно організована *взаємодія* вчителя і учнів, опосередкована змістом діяльності, в ході якої розв'язуються завдання освіти, виховання і загального розвитку дітей; двосторонній процес взаємопов'язаних діяльностей вчителя (викладання) і учнів (учіння), спрямованих на оволодіння учнями системою знань про природу, суспільство, людину, культуру, техніку, мистецтво, про способи діяльності та формування на

цій основі вмінь і навичок їх практичного застосування...» [4, с. 745]. Далі наголошується на тому, що характер взаємодії «учитель – учень» залежить від мети, поставленої вчителем і прийнятої учнями, а також від змісту їхніх стосунків. Виховання в «Енциклопедії освіти» розглядається як багатозначне поняття, суспільне явище, вплив, *взаємодія*: «під процесом виховання розуміється виховна взаємодія, в ході якої педагог – носій суспільного досвіду – систематично діє із метою удосконалення особистості, будує свою діяльність на основі зворотної інформації про її результативність» [4, с. 87].

С.Гончаренко в «Українському педагогічному словнику» терміном «педагогічна взаємодія» не оперував, однак зазначав, що «педагогічний процес (навчально-виховний процес) – цілеспрямована, свідомо організована, динамічна взаємодія вихователів і вихованців, у процесі якої вирішуються суспільно необхідні завдання освіти й гармонійного виховання... Компоненти педагогічного процесу: мета, завдання, зміст, методи, засоби й форми взаємодії педагога і вихованців, результат» [3, с. 253].

У контексті нашого дослідження важливим є те, що інтерес до педагогічної взаємодії в *освітній* сфері простежується із кінця 1960-х років, хоча сам термін підміняється іншими: взаємозв'язок, вплив тощо. Аналіз наукової літератури (С.Баранов, М. Данилов, І. Лернер, В. Окунь, М. Скаткін та ін.) дозволив зробити висновок про те, що у дидактиці вищезгаданого періоду вже послуговувалися терміном «педагогічна взаємодія»:

1) у принципах навчання: зв'язок теорії із практикою, принцип виховуючого навчання, поєднання індивідуального і колективістського підходів до організації навчання; а також поєднання у педагогічній практиці наочності і активності, доступності і науковості;

2) у методах навчання, застосування яких завжди ґрунтується на їхньому сполученні, оскільки ефективність педагогічного контакту (і в навчанні, і у вихованні) залежить від правильного, оптимального підбору різномайття методів та засобів;

3) комплексний вплив форм навчально-виховної роботи на досягнення поставленої мети – навчальної, позакласної і позашкільної; індивідуальної і колективної; сімейної, соціальної, організаційно-педагогічної та ін. [6, с. 13].

Як зазначала Є.Коротасєва, у 1970-х роках акценти в усвідомленні педагогічної взаємодії зміщуються у бік виховної роботи [6, с.13]. Педагогічна взаємодія трактувалася як механізм досягнення мети комуністичного виховання, що забезпечує взаємозв'язок функціонування внутрішкільних підрозділів, а також школи і найближчого оточення [6, с.13-14].

У контексті нашого дослідження не можна не відзначити, що вже з кінця 1980-х років поняття «взаємодія» трактували як *інтеграція*:

1) інтеграція педагогіки, під якою розуміють міжнауковий характер взаємодії

педагогіки з іншими науками (психологією, історією, соціологією, економікою, екологією та ін.);

2) педагогічна інтеграція, або внутріпредметна взаємодія, що здійснюється в межах педагогічної теорії та практики.

Обидва напрями продовжують активно розвиватися, збагачуючи науку новими підходами і технологіями в галузі освіти: «Філософія освіти ХХІ століття» (Б. Гершунський), «Педагогічна психологія» (І. Зимняя), «Педагогічна деонтологія» (К. Левітан), «Введення у соціальну педагогіку» (А. Мудрик), «Соціальна педагогічна психологія» (А.Реан, Я. Коломинський) та ін.

У 1988 році до тлумачення поняття «педагогічна взаємодія» звернувся у своїй «Педагогіці» Ю. Бабанський, хоча й трактував її як термін: «Взаємна активність, співпраця педагогів і вихованців у процесі їх спілкування у школі найбільш повно відображається у терміні педагогічна взаємодія» [9, с. 29].

Думається, що такі різнопланові тлумачення поняття «педагогічна взаємодія» лише ще раз підтверджують складність і суперечливість даної проблеми. І все ж таки, незважаючи на різноманітність підходів, спільним, на нашу думку, для всіх цих визначень є розуміння освіти (у широкому значенні слова) як процесу і результату взаємодії у педагогічному просторі.

Для нас важливим є також і зміст соціально-педагогічної взаємодії як форми соціальної комунікації або спілкування двох осіб, груп, спільнот, у яких систематично відбувалася взаємодія, реалізувалася соціальна дія кожного із партнерів. При цьому досягалася взаєпристосування дій, спільність у розумінні ситуації і певна узгодженість, і, можливо, прояв конфлікту, тоді взаємодія припинялася. Серед форм соціальної комунікації можна вичленити безпосередній контакт між людьми і опосередковані форми, що передбачали ряд зв'язувальних механізмів (мова, різні символи, предмети, цінності).

Література

1. Велитченко Л.К. Педагогічна взаємодія: теоретичні основи психологічного аналізу. Монографія / Л.К. Велитченко. – Одеса: ПНЦ АПН України, 2005. – 355 с.
2. Власова О.І. Педагогічна психологія: навч. посібник [для студентів вищ. навч. зал.] / Олена Іванівна Власова. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
4. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
5. Коломинский Я.Л. Психология взаимоотношений в малых группах. Общие и возрастные особенности / Яков Львович Коломинский. – Минск: Нар. освіта, 1976. – 232 с.
6. Коротаева Е.В. Педагогические взаимодействия и технологии / Евгения Владиславовна Коротаева. – М.: Akademia, 2007. – 256с
7. Лозниця В. Психологія і педагогіка: [навч. посіб.] / В.Лозниця. – К.: “ЕксОб”, 1999. – 304 с.
8. Малафійк І.В. Дидактика: навч. посіб. для студентів педагогічних спеціальностей / Іван Васильович Малафійк. – Рівне: РДГУ. – 2003. – 470 с.

9. Педагогика: учеб. пособие для студ. пед. вузов / [Ю.К.Бабанский, В.А.Сластенин, Н.А.Сорокин и др]; под ред. Ю.К.Бабанского. – М.: Просвещение, 1988. – С.29.
10. Психологічний тлумачний словник найсучасніших термінів / [під керів. В.Шапаря]. – Х.: Прапор, 2009. – 672, [1] с.
11. Радугин А.А. Социология [текст]: курс лекций / А.А.Радугин, К.А.Радугин. – М.: ВЛАДОС, 1995. – 189 с.
12. Соціологія: курс лекцій / [за ред. Старовойта І.С.] – Тернопіль: Астон, 1999. – 176 с.
13. Філософський енциклопедичний словник / [В.І.Шинкарук, Є.К.Бистрицький, Т.О.Булатов та ін.]; за ред. В.І.Шинкарук. – К.: Абрис, 2002. – 742 с.
14. Философский энциклопедический словарь / [гл. ред. Л.Ф.Ильичев, П.Н.Федосеев]. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 836 с.

5.10. Analysis of the experience of experts in social fundraising activity

In Ukraine, there is increase in social initiatives. According is created new projects and programs which are necessary for the improvement of society. For activity of non-government organizations which engaged in social initiatives was effective, should be performed active social work that aimed at finding sources of funding.

In order to raise funds or other material, human or information resources specialist in social services must conduct thoroughly planned, ordered and organizational work that requires constant assessment and counter. During this activity the specialist must justify the relevance and uniqueness of his offer, instead getting fun motivational donors and launched cooperation with it.

However, the current problems are lack of skills: finding the necessary resources for their realization; reawakening interest in the project and presentation of its; setting out a clear statement of the application; program development activities for additional resources for the implementation of programs, projects and researches [3].

The issue of fundraising and research fundraising activity in the social sphere dedicated many works, both national and foreign scholars Douglas A., Carlson K., Howe F., Artemyev T., Bashun A., Komarovskiy A., Cherniavskiy A., Minhazutdinova I., Sokolova A., Kholostova E. and others. The increasing role of non-government organizations that can help the state in solving social problems of citizens, support research works and projects promote the development of Ukraine as a fundraising tool sourcing resources for people who need them.

However, for the successful implementation of fundraising activities in Ukraine have to explore the experience and achievements of foreign NGOs. For example, in Austria there are charitable fundraising activities that are closely connected with the activities of the two organizations: the Australian Institute of Fundraising and Charity Fund "Philanthropy of Australia." Successful and effective work of these organizations helps the country to take the first place at the world ranking charity. The dominant